

УДК 94:330.34(430)«XIV/XV»

**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СКЛАДУ
НАСЕЛЕННЯ МІСТ НІМЕЧЧИНИ
В XIV–XV СТ.****FEATURES OF THE SOCIAL COMPOSITION
OF THE POPULATION OF THE CITIES OF
GERMANY IN THE XIV–XV CENTURIES****Руднічук А. А.,**студентка, Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка (Київ, Україна),
e-mail: anna-rud@ukr.net**Rudnichuk A. A.,**student, Kyiv National University Taras Shevchenko
(Kyiv, Ukraine), e-mail: anna-rud@ukr.net

Аналізуються основні тенденції соціального розвитку німецьких міст у XIV – XV ст., зокрема головні джерела формування міського патриціату, становлення впливових бюргерських родин, що очолювали міські ради, а також відгравали важливу роль у економічному розвитку міст Німеччини у XIV – XV ст. Стаття розкриває зміни у соціальному становищі ремісників, в контексті так званого «закриття цехів». Крім того, розглядаються правові аспекти становища маргінальних верств населення пізньосередньовічного німецького міста.

Ключові слова: пізні Середньовіччя, німецьке місто, соціальний склад, патриціат, ремісники, маргінальні верстви населення.

An article is an attempt to research the main processes of the tendencies of the social development of German cities during the XIV – XV centuries, the main sources of urban patrician formation, the formation of influential burghers families headed by city councils, who also played an important role in the economic development of the German cities in the XIV – XV centuries. It also researches changes in the social status of artisans, in the context of the so-called «closure of workshops». In addition, the legal aspects of the situation of the marginalized population of the late medieval German city are considered.

Keywords: late Medieval, German city, social constitution, patrician, artisans, marginalized population.

Урбанізаційні процеси в середньовічній Німеччині мають давні традиції вивчення у вітчизняній та зарубіжній історіографії. Досить значна кількість монографічних досліджень окремих статей присвячена даній тематиці. Однак, окремі ключові аспекти життя міст пізньосередньовічної Німеччини і до сьогоднішнього дня потребують більш поглибленого вивчення та певного перегляду в історіографії. До такої проблематики безумовно відноситься питання особливостей соціального розвитку міст пізньосередньовічної Німеччини. Ця проблема і стане предметом розгляду у даній науковій статті.

Джерельна база роботи досить обширна. Найважливіші матеріали, зокрема хроніки, цехові грамоти, статuti, списки та постанови ремісників, актові ухвали міських рад, містяться у збірці «Німецьке місто XIV–XV ст.» [2], за перекладом та коментарями відомої радянської дослідниці В. В. Стоклицької–Терешкович, що була опублікована у Москві у 1936 р. Серед них насамперед, заслуговують на увагу такі джерела, як «Статут співдружності підмайстрів–кравців, які працювали у Франкфурті» XV ст., [14, с. 61] «Нюрнберзький статут про жебраків» 1478 р. [7, с. 163] тощо. Вони містять інформацію про внутрішню регламентацію правових відносин між майстрами та підмайстрами, конфлікти, що

виникали між представниками цехів, їх вирішення, регламентування ремісницьких об'єднань, становище нижчих верств населення і т. і.

Історіографія даної проблеми представлена роботами як вітчизняних, так і зарубіжних медієвістів. Серед праць українських авторів варто виділити роботи Н. Г. Подалая «Ганза: світ торгівлі та політики в XII–XVII ст.» [8] та «Могутня Ганза. Комерційний простір, міське життя і дипломатія XII – XVII століть» [10], що містять інформацію про патриціанські роди північнонімецьких міст, які в основному формувалися із середовища міських купців, а також особливості їх міжсмієйних зв'язків та соціального становища. Особливої уваги також заслуговує і монографія В. В. Дятлова «В ім'я Бога і загального добра. Нижчі верстви населення німецького міста і Реформація», де автор класифікує основні маргінальні верстви населення німецьких міст, розкриваючи специфіку матеріального становища кожної з них [4].

Радянська історіографія проблеми представлена роботами В. В. Стоклицької–Терешкович, А. Д. Епштейна та Ф. Я. Полянського. У праці відомої радянської дослідниці В. В. Стоклицької–Терешкович «Німецький підмайстер XIV–XV століть» [12], особлива увага приділяється об'єднанням підмайстрів, зокрема, створенню ними союзів взаємодопомоги (братств) та союзів боротьби з майстрами, що ставили за мету покращення умов праці (т.зв. співтовариств), а також ймовірному протистоянню між ремісниками та міським патриціатом. Соціальна стратифікація всередині цехового устрою також представлена і у статті А. Д. Епштейна «З економічної та соціальної історії Аугсбурга у XV – на початку XVI ст.» [16], у котрій аналізується становище малозабезпечених членів цехів, що стояли на маргінесі ремісничого населення: і займалися як ремеслом, так і збором милостині. Ф. Я. Полянський у своїй роботі «Нариси соціально–економічної політики цехів в містах Європи в XIII – XV ст.» [11] опублікованій у 1952 р., досліджує ремісниче середовище пізньосередньовічного німецького міста, зосереджуючи увагу на функціональних повноваженнях майстрів, їх правах та обов'язках.

Серед західноєвропейської історіографії, яка досліджувала проблематику соціального розвитку пізньосередньовічного німецького міста, варто звернути увагу на роботи таких авторів, як Е. Нюблінг, Е. Еннен, Н. Паундс та Е. Ізенман. В 1900 р. вийшла робота Е. Нюблінга «Торгівля м. Ульм у Середні віки: внесок в німецьку міську та економічну історію» [22]. Вона містить інформацію про рід Штролін з м. Ульм, члени якого входили до складу патриціату даного південнонімецького міста. Відома дослідниця середньовічної німецької урбаністики Е. Еннен у своїй роботі «Європейське середньовічне місто» [18], яка вийшла у 1972 р. розкриває основні тенденції соціального розвитку пізньосередньовічного міста, зміни у його гендерному та демографічному складі, економічний вплив на формування основних верств населення. Серед праць даного автора

також варто виділити монографію «Жінки у Середньовіччі» 1984 р. (у статті використане 6–те видання 1999 р.) [19], торкається питання жіночих цехів, а також ролі жінок в ремісничій організації пізньосередньовічного німецького міста. У ще одній відомій роботі Серед англійських медієвістів варто виділити роботу Н. Паундса «Середньовічне місто» [23]. Він присвячує окремий розділ становленню такої впливової південнонімецької родини, як Фуггери, розкриває особливості їх економічного розвитку, перетворення у один із найбагатших родів Німеччини, близькі стосунки із королем, культурний та добродійний внесок у розвиток міста Аугсбурга. Соціальному аспекту розвитку німецьких міст у добу Пізнього Середньовіччя приділяє значну увагу і сучасний німецький медієвіст Е. Ізенманн. У дослідженні «Німецьке Німецьке місто в Середні віки 1150–1550 рр.: міський устрій, право, конституція, міське ополчення, церква, суспільство, економіка» [21], перше видання якої було здійснено у 2012 р. (у статті використано 2–е видання 2014 р.), автор відображає тематику окремих соціальних груп міського населення Німеччини XIV–XV ст., що не належали безпосередньо до бюргерів, проте були так званими «співмешканцями».

Метою даної статті є розкриття на основі джерел та спеціальної історичної літератури основних процесів соціального розвитку міст Німеччини XIV–XV ст.

Головними завданнями даного дослідження є з'ясування типологічних особливостей соціального розвитку німецьких міст доби Пізнього Середньовіччя, зокрема розгляд становища різноманітних верств населення німецьких міст XIV–XV ст.

Соціальний склад німецьких міст XIV–XV ст. умовно можна поділити на три частини: патриціат, ремісники та маргінальні верстви населення. Структурний поділ був відносно сталим, проте в суспільному середовищі німецького бюргерства доби Пізнього Середньовіччя все ж таки існувала певна мобільність.

Патриції змогли утворити одну із основних привілейованих верств населення. Їх формування відбувалася завдяки тому, що великі купці поступово почали брати участь в управлінні містом та займали керівні посади в раді. В більшості патриціїв також можна прослідкувати формування роду ще починаючи із предків-ремісників. Останній міг займати керівну посаду в цеховій корпорації, потім брав участь в розподілі роботи. Поступово ремісник почав відділятися від цеху та став купцем. Заробивши певний статок він починає входити в структуру міської влади [13, с. 236]. Протягом XIV ст. магістрати поступово перетворювалися на органи управління патриціату – міської купецької верхівки, представники якої мали тісні ділові родинні зв'язки. Яскравим прикладом такої генези є ростокська купецька родина Тельнерів та Коппманів. У другій половині XIV – першій половині XV ст. вони не тільки були родичами до третього покоління, але й

були пов'язані сімейно ще з 13 патриціанськими родинами. З 1343 по 1350 рр. бургомістром даного міста був Йоган Тельнер. За цей період даній сім'ї вдалося утворити пайове торгове об'єднання, куди увійшли його син Йоган зі своїм зятем Арнольдом Коппманом [10, с. 115]. Не тільки політичне, але і економічне життя міста зосереджувалося в руках певного кола осіб. Ганзейський патриціат характеризувався приналежністю до вищого майнового прошарку міщан, заняттям оптовою торгівлею та підприємницькою діяльністю, володінням нерухомістю та тенденцією до інтеграції у рицарський стан (штральзундський бургомістр Йоган фон Кюльпен в 1411 р. удостоївся рицарського звання). Найвідомішими ганзейськими представниками даного прошарку були роди з Ростоку: Аа, Фрезе, Баумгартнери, Вітте, фон Готланди, Крузе, Штайнбеки. Вони також накопичували велику кількість земельних володінь. Рекордсменом був штральзундський ратман Пауль Мердер, що за заповітом 1494 р. залишив своїм нащадкам 820 марок ренти, що надходили з 12 сіл. Проте не всі патриції мали політичну владу. На XIV ст. в ганзейських містах існувала група осіб, що належала до патриціату лише за походженням, а не роллю, яку вони грали в житті міста. До того ж не завжди патриціат та купецтво представляли один і той самий прошарок суспільства. Лише деяка частина останнього могла входити до середовища осіб, що мали владу. Завдяки регулярному обранню магістрату доступ до влади осіб, що не належали до патриціїв обмежувався. Виняток могло становити тільки набуття самостійно великого багатства (купець з Росток Петер Кемпе в 1360 р. став найвпливовішою особою в місті) або шлюбу із представником патриціанської родини (вісмарський дубильник Йохан Кемпе одружився на дівчині із патриціанської родини, а в 1323 р. помер будучи на посаді бургомистра) [8, с. 52]. Саме за період XIV–XV ст. сформувалася одна із найбагатших родин Німеччини – Фуггери. Дана родина походила від дрібного ремісника, що жив у Грабені, біля Аугсбурга в Південній Німеччині. Потім в місто переїхав один із перших відомих нам членів сім'ї. Фуггери змогли пройти шлях від простого ткацтва до більш прибуткової торгівлі та банківської справи. Статки даної родини базувалися на ремеслах та комерції Аугсбурзького регіону. В середині XV ст. вони, так як і більшість інших багатих купецьких родин, в основному патриціанських, побачили, що прибуток можна отримувати і від срібних копалень, які почали відкриватися в Австрійській провінції Тіроль. Потім вони перейшли до видобутку міді, що залягала в горах Словаччини [23, с. 165].

В пізньосередньовічному німецькому місті був поширеним не тільки патрицій–купець, міг бути також і патрицій–банк'єр. Таку форму можна зустріти в м. Кельн. Місцеві патриції давали позики німецьким князям, регіональним феодалам. В XIV–XV ст. обороти із нерухомістю набули в Кельні доволі широкого розмаху. Відбувалася часта спекуляція будинками та земельними ділянками.

Так, патриціанська сім'я фон Кузінів давала грошову позику і використовували затримку із її виплатою для того, щоб закріпити за собою права власності на ділянку, з якої йшла орендна плата [13, с. 241]. Існував й інший варіант переходу патриція від великого землевласника до торговця. Таким прикладом може служити рід Штролін з м. Ульм. Вони перестали бути власниками нерухомості та рентодавцями і перекваліфікувалися у купців. В 1342 р. один із представників цієї родини – Петер Штролін став претором або міським фогтом м. Ульм [22, с. 366].

Часто два типи: патрицій–банкїр та патрицій–купець поєднувалися. Саме великому ганзейському купецтву XIV ст. вдалося оволодіти контролем над торговельними зв'язками між Західною Європою і такими важливими районами поставки сировини, як Північ (Скандинавія) та Схід (землі Тевтонського Ордену, Прибалтика, Новгородська республіка). Любек нараховував 22 тис. жителів, в той час коли великою міжнародною торгівлею займалися 700–800 купців. Одну п'яту частина цих людей (приблизно 150 осіб) складав любецький патриціат. Проте, не тільки ця форма господарської діяльності формувала вищу соціальну верству ганзейського міста. Головне, що відрізняло патриціат в економічному плані від інших прошарків населення Любека XIV ст., було володіння землею. Це було однією із найважливіших умов для обрання в Любецьку міську раду і, власне, однією із головних ознак приналежності до так званих членів ради (ратманів) [6, с. 95].

Південнонімецьке купецтво часто могло вливатися у патриціанські роди ганзейських міст. Свій шлях до Балтики вони пройшли в два етапи: спочатку через Рейнську область в Брабант і Фландрію, а вже потім – у вендські міста. Результатом цього стало відкриття наприкінці XV ст. в Любеку філіалу торгового дому Піркгаймерів, після чого в місто переселялися нюрнберзькі купці. Вони закріплювали свої позиції в місті шляхом укладання шлюбів із представниками місцевого патриціату [9, с. 141].

Так в містах утворилося ядро патриціанської аристократії, яка доволі швидко склалася в замкнуту громаду. А в Кельні, ще до появи ради, на початку XIII ст. з'являється цех багатіїв – *Richerzече*, що утворив своєрідне братство. Пізніше з'явиться любецька *Zirkelgesellschaft*, або *Junkercompagnie* (1379 р.) та Теодоровська гільдія в Люнебурзі (1456 р.). Проте ці замкнуті організації не завжди утворювали братства. В результаті конфліктів між цехами та патриціями в XIV–XV ст. деякі патриції втратили владу в містах. Проте, на півночі патриціям вдалося зберегти владу, там де були ганзейські міста, на південь в таких торгових центрах, як Нюрнберг та Франкфурт [3, с. 136]. В Люнебурзі патриціат об'єднався в 1456 р. в Гільдію Теодора. Її статuti відомі з 1461 р. Вона називала себе «дружия громада та союз» («*ein fruntlik selschor und enunge*»), заснований во Славу Господню, Сина Христа, Діви Марії та рицаря і мученика Святого Теодора». В якості засновників

та членів братства були 4 бургомїстри, 9 ратманів та інші особи. Найбільша кількість людей, що могли перебувати в даній громада становила 40 осіб [20, с. 433].

Якщо говорити про соціальну стратифікацію ремісників, то однією із найвищих ланок цехового устрою був майстер. Він мав бути обов'язково присутнім на заходах, що влаштовували старшини. Якщо майстер ухилявся від заняття виборних посад, то він карався штрафом (1–4 марки) або конфіскацією цехових та ремісничих прав. До того ж були випадки коли він вимушений був виконувати свої обов'язки на рік більше зазначеного строку. Старшини цехів мали право отримувати частину від штрафів. Тільки майстер залишався повноправним членом загальних зборів. Підмайстри в більшості випадків не мали голосу. Загальні збори виконували такі функції: приймали нових членів цеху, обирали старшин, регламентували строк виконання обов'язків, приймали звіти про їх діяльність, оголошували нові статuti, здійснювали судову владу. Кожен майстер міг звільнитися від неприємних наслідків цехової регламентації, переселяючись в інше місто. Таку можливість мали і підмайстри – найменшні члени цеху, що не мали в місті ні сім'ї, ні обладнаних майстерень, ні іншої нерухомої власності. Тому майстри вдалися до створення міжміських цехових союзів [11, с. 227]. Існували також і цехи, що склалися повністю із жінок, в основному це були шовкопрядильні та шовкоткацькі. Так, коли представник м. Кельн у 1498 р. судився із бюргерами м. Антверпен стосовно доставки шовку, на засідання суду було запропоновано запросити представниць шовкообробних цехів м. Кельн, які могли б підтвердити якість матеріалу. Проте м. Антверпен відмовив м. Кельн у даному запиті, тому що на той на у Фландрії ще не було прийнято заслуховувати та приймати присягу на суді у жінок. Це створило деякі труднощі для німецьких представників, адже всі цехи, що займалися обробкою шовку склалися виключно із представниць прекрасної статі [19, с. 157]. Жінок також допускали і до цехів, які склалися із чоловіків. В середині XIV ст. в Нюрнберзі в деяких галузях металообробної промисловості дружини та доньки майстрів могли працювати поряд із чоловіками. Проте прийом інших жінок, що не мають родинних зв'язків із повноправними членами цехів був заборонений. Також жінка могла стати членом цеху по так званому вдовиному праву, як спадкоємиця свого чоловіка. Вдова, що успадковувала майстерню чоловіка була зобов'язана вийти заміж за старшого підмайстра [13, с. 189].

На становище підмайстрів та майстрів у XIV–XV ст. вплинуло і протистояння між цехами і міськими радами. Особливо це стало явним там, де перемогу здобули ремісники. В цехах збільшувалася кількість майстрів, що робило виконану роботу менш прибутковою. Це викликало замикання цехів та перетворення звання «підмайстра» на постійне. Для того, щоб збільшити

зарплатню ремісника потрібно було зменшити кількість повноправних членів цеху. Тому, учні замість 2–3 років, тепер мали навчатися 5–7 років. Майстри збільшували таким чином власний прибуток, оскільки учень не отримував зарплатню. Підмайстри тепер мали обов'язково здійснювати мандрівку, яка раніше була добровільною. До того ж потрібно було довести своє народження від законних батьків. Якщо підмайстер був із іншого міста, то для роботи в цеху йому потрібно було набути громадянство. Для цього він повинен працювати не менше року в майстрів та набути ценз, що був би запорукою виконання ним міських повинностей. Звання майстра набуває своєрідного характеру спадковості. Дітям повноправних членів цехів строк навчання нараховується із ранніх років, вони звільняються від внеску до цехової каси при переході до різних звань. Через те, що підмайстри та учні складали мало оплачувану робочу силу, це могло приносити додаткові прибутки майстрам. Тому цех вимушений був обмежити кількість осіб які майстер міг приймати в учні та підмайстри. До того ж за погане ставлення до свого робітника майстер часто залишався непокараним. Справа в тому, що суд цеху в основному складався із самих же майстрів, які зазвичай виносили вирок на користь свого колеги. Скарга до ради не давала результатів, тому що її представники були також вихідцями із цеху. Платня не залежала від рівня зусиль підмайстра, що зробило прогули частішими. Введення поштучної оплати також не призвело до бажаних результатів: хоча пропуски в роботі зменшилися, робітники почали працювати не якісно, а кількісно. Разом із цим змінювався і стиль життя самого підмайстра: він міг одружуватися ще не отримавши звання майстра або виселитися від свого наставника та мешкати у вільних квартирах. Майстри не протистояли цьому, тому що через збільшення строків навчання підмайстри досягали зрілого віку та набували схильності до ведення невпорядкованого способу життя. Це приносило значні незручності для сім'ї майстра [15, с. 14]. Для захисту власних інтересів підмайстри об'єднувалися в дві організації: союзи взаємодопомоги (братства) та союзи боротьби із майстрами за покращення умов праці (співтовариства). На початкових стадіях свого формування ці організації мали відмінні риси, проте поступово вони стали являти єдине об'єднання. Спочатку такі союзи створювалися для святкування дня святого–покровителя кожного цеху. Так, у любецьких підмайстрів–кравців був прийнятий культ Св. Вальпурґія. Члени союзу взаємодопомоги також відповідали за спільний похорон свого колеги та допомогу під час його хвороби. Кожен, хто вступає в таку організацію має внести певну суму грошей: «...свої та чужі, що працюють тут ... повинні в ім'я Боже та нашої дорогої Богоматері .. покласти в скриньку по три хороших страсбурзьких пфеніга на свічки ... кожен тиждень класти по одному гебелінгу страсбурзького карбування... учень ... має покласти спочатку в скриньку два пфеніги» [2, с. 59]. Особа, яка

відмовляється вступити до братства знімається з роботи. На даному підґрунті у підмайстрів могли виникнути конфлікти із майстром, коли той бере на роботу підмайстра, але братство не згодне з його рішенням. Співтовариства мали дещо іншу організацію, майстри не брали участі в їх діяльності. Як і братства вони об'єднували учнів та підмайстрів, проте вже функціональні основи в них були різні – організація зборів, ігор та розваг: «Грамота, що пропонується, являє собою статут підмайстрів–кравців, що працюють у Франкфурті ... та надана їм в ім'я зміцнення почесного становища підмайстрів, щоб вони могли мирно проводити свої бенкети» [14, с. 61]. Вони «забирали» у майстрів юрисдикцію зі справ підмайстрів, контроль за розподілом роботи та життям підмайстра. На початку XV ст. на верхньому Рейні розгорнувся рух підмайстрів–чоботарів, що зазнав у результаті поразки. Поступово розпочинається протистояння майстрів та підмайстрів, що було в основному зумовлене замкнутістю цехів. Воно пройшло хвилею в різні містах пізньосередньовічної Німеччини [12, с. 29]. Для боротьби із ними майстри створювали об'єднання цехів, а міські ради закривали клуби підмайстрів.

Найнижчою ланкою цехового устрою були учні. На відміну від підмайстрів, що являли собою дорослих навчених оплачуваних робітників, вони платили майстру за своє навчання. Бували випадки, коли майстри користувалися безкоштовною робочою силою учнів. Для майстра було вигідно продовжити строк навчання і тим самим мати собі на майбутнє безкоштовного робітника. Учень за даних умов звільнявся від сплати за навчання. Так, у люнебурзьких чоботарів строк навчання для платних учнів складав 2 роки, в безкоштовних – 3 роки. Створювалася своєрідна конкуренція між учнями та підмайстрами.

Особливу категорію складали малозабезпечені або незабезпечені ремісники, що мали назву «Habnitwerker». Такий прошарок був яскраво виражений в соціальному складі міста Аугсбург. За даними декрету Аугсбурзької ради 1475 р. про додатковий податок їх було 60,3% від загальної кількості населення міста, що становило 2700 осіб. Із цієї чисельності велика кількість ремісників поєднували заняття ремісництвом із законним збором милостині. Вони кваліфікувалися як ремісники–жебраки. Даний прошарок збільшувався в основному за рахунок притоку населення з інших міст та селян. Міське управління намагалася боротися із збільшенням кількості Habnitwerker. Подібний тип ремісників мав бути зареєстрованим і свідоцтвом про це ставав спеціально виданий жетон. Забезпечення даного типу ремісників відбувалося за рахунок звичайного заробітку за ремісничу працю та благочинною допомогою. Опіка над Habnitwerker лежала на адміністрації міста. Слідкувати за становищем даного прошарку мали наймані наглядачі (Bettelknechte). Робітники–жебраки продовжували залишатися громадянами міста і брати участь у виборі цехових старійшин [16, с. 139].

В міських постановах особливе місце відводилося жебракам та бездомним людям. Відсутність житла ставила доволі гостро проблему про здійснення громадянських обов'язків члена міської громади. Середина XV ст. позначилася демографічним піднесенням та зростанням кількості селян, що бажали стати громадянами міста. Це призвело до виникнення окремого прошарку міщан, що не мали власного житла і були вимушені наймати квартири. Їх називали *Hausgenossen*. Вони винаймали хижу, горище, сарай, флігель. Плату за помешкання встановлювала міська рада, для того щоб можна було уникнути конфліктів із власником. Хазяї до того ж мали добре знати орендаря і отримати письмовий дозвіл на його утримання. Даний прошарок також розділявся на 4 категорії. Першими були ті, хто наймали квартири в своїх родичів. Мірилом платні була їхня робота в господарстві хазяїна або в його ремісничому цеху. До другої категорії відносилися міщани, що винаймали певну окрему територію в домі і були на утриманні господаря за визначену платню. Третій тип був фінансово спроможний винаймати цілу ділянку, дім або флігель. Також, до *Hausgenossen* відносили тих осіб, що мешкали на заїжджих дворах, в готелях, притулках та шпиталях. Студенти та підмайстри не відносилися до цієї категорії міського населення. Відомі також і випадки, коли заможні торгівельні сім'ї самі створювали цілі квартали для робітників, що не мали оселі, а інша власність не приносила прибутку. Наприклад, Фуггерай, який було побудовано сім'єю Фуггерів, призначався для розміщення великої кількості працюючих бідних. Наступною категорією бідних міщан можна вважати *Hausarmen*, в яких було наявне лише власне помешкання (малоабезпечені ремісники та міщани, багатодітні сім'ї, безробітні, представники багатих родин, що розорилися) [5, с. 105].

Серед нижчих груп населення зосереджувалися також «робітники» та «кнехти». Перше поняття починає набувати поширення з середини XV ст. Воно в основному побутує там, де існує вільна наймана праця. У зв'язку із поширенням гірничодобувної справи в даний період в основному поняття «робітники» відносилося до людей важкої, некваліфікованої або малокваліфікованої праці. Воно застосовувалося на протигагу «забійникам» – людям досвідченим у даній професії. Гірничою адміністрацією були «шіхтмайстри». Дане поняття набуло поширення, тому що саме гірничодобувна справа потребувала великої кількості найманих робітників. Потім вони стали використовуватись і в будівництві. Близьке до кінця XV ст. такий вид роботи починає охоплювати все більше галузей виробництва. Інше становище займали так звані «кнехти». Це були слуги або прислуга у бюргерських господарствах, некваліфіковані працівники у цехах або у комунальних службах. Основними рисами цього прошарку були некваліфікована, позацехова праця, прикріпленість до бюргерського домашнього господарства, особиста залежність від роботодавця. Джерелами поповнення середовища

«кнехтів» були вихідці із сільської місцевості або діти та підлітки дрібних бюргерів і міської бідноти. Також це поняття застосовувалося до військових найманців в другій половині XV ст., що були частково залежні від умов та терміну контракту. З середини XV ст. слово «кнехт» також починало закріплюватися за підмайстрами (*Gesellen*), які закінчили власний термін навчання, проте не змогли перейти на наступний щабель цехової ієрархії – «майстра» [5, с. 105].

У маргінальних верств населення також спостерігалися тенденції до створення об'єднань. Відомі братства кульгавих та сліпих у Франкфурті-на-Майні в 1480 р.; в Страсбурзі подібна спільнота існувала в 1411 р. Були вони і в Базелі, Кельні, Цюріху. Члени таких організацій залишалися частиною міської громади. В Аугсбурзі в 1475 р. вони мали сплачувати певні податки в скарбницю міста. У деяких жебраків також було наявне майно. Місто не було зацікавлене в збільшенні кількості бідних міщан, тому в основному вони мали неповні права громадян [17, с. 86]. Бюргерські права можна було отримати тільки з дозволу міської ради та після принесення присяги на вірність місту, до того ж був підвищений майновий ценз. Саме жебрацтво всередині міста було чітко регламентоване: кожен мав отримати дозвіл ради та спеціальну позначку: «Забороняється всім, чи то одружені люди, жінки або чоловіки, вдови або неодружені, захожі або місцеві, бюргери або жителі міста, збирати милостиню як удень, так і вночі, інакше як з дозволу ... ради, від якої вони повинні одержати ... жерстяний жетон» [1, с. 558]. До того ж місто контролювало і обіг прибутків від жебрацтва: «І коли буде встановлено, що та або інша особа марно витрачає набрані подаяння або іншим чином допускає зловживання ... належить у таких випадках чинити згідно з рішенням ради» [1, с. 559].

Така політика була частково зумовлена тим, що траплялися випадки жебрацтва без матеріальної потреби: «Після того як почесна рада ... дізналася, що деякі особи жебракують в Нюрнберзі, не маючи для цього нагальної потреби ... їх суворо покарали ... слідувати правилам даного статуту» [7, с. 163]. З'явився також і прошарок «мешканців» міста, що стояли на обліку в заїжджому дворі та мали статус «гостя». В результаті скоротився прихід робітників до міста, і рада вимушена була переглянути власне законодавство. Для того щоб отримати часткові права, жебраки тепер сплачували близько 1–3 гульденів. Крім того, вони мали працювати та бути членами одного із цехів.

Окрему соціальну ланку міського життя Німеччини у XIV – XV ст. склали так звані аусбюргери – жителі міста, що мешкали за його межами та сплачували до скарбниці міста визначені податки: «... аусбюргери зазначеного міста Страсбурга, живуть серед нас і в наших володіннях і мають там своє постійне місцеперебування, не повинні давати ні нам, ні будь-кому з наших слуг в більшому розмірі, ніж раніше, податок, іменованій «*Bannbede*», який, за старим звичаєм, стягується

в усіх наших містах і селах...» [4, с. 169]. Їх ми можемо частково віднести до окремої категорії населення, так званих «співмешканців», які не володіли у повній мірі правами громадян міст, були звільнені від звичайних обов'язків бюргерів і потреб роботи в цехах. Вони здійснювали тільки ті права та обов'язки, які були прописані у їх договорі з містом. До такої категорії належали знать, багатії [21, с. 707]. Особливий їх вплив був на території Баварії [18, с. 218]. Часто до цієї категорії могли входити й особи нешляхетного походження.

Отже, якщо говорити про становище патрициїв пізньосередньовічного німецького міста, то даний прошарок населення формувалися із купецького стану, що брав участь у політичному житті міста. В них спостерігається тенденція до приналежності до вищого майнового прошарку міщан, володіння нерухомістю, заняття підприємницькою діяльністю, інтеграції у рицарський стан та створення гільдій або своєрідних братств. Найвищу ланку у ремісничому середовищі складав майстер. Тільки він був повноправним членом цехових зборів, мав право голосу, а також можливість займати посади серед цехових старшин. В основному до складу цехів входили чоловіки, проте існували і ремісничі об'єднання, що склалися й із жінок. Вдови також могли займати місця своїх покійних чоловіків у цехах із основним чоловічим складом. На період XIV–XV ст. в німецьких містах змінюється становище підмайстрів в результаті «замикання» цехів. Звання майстра було доволі важко отримати. Учень отримує дві можливості навчання: або він працює в якості безкоштовної робочої сили, не платить за навчання, проте термін його буде продовжений, або платить за навчання на визначений термін. Маргінальні верстви населення мали доволі широкий поділ на різноманітні прошарки, починаючи від тих, хто мав власність, закінчуючи жебраками. Права та обов'язки цього стану суворо регламентувалися міською владою задля уникнення збільшення кількості бідняків. Окрему категорію жителів міста становили так звані «співмешканці», що здійснювали права та обов'язки прописані у їх договорі із містом.

Варто зазначити, що перспективи подальших досліджень у даному питанні залишаються відкритими. Зокрема, потрібно поставити акцент на такому маловивченому аспекті, як поняття «аусбюргер», його дефініцію у нормативно-правових актах німецьких міст XIV – XV ст., а також більш детально розглянути становище нижчих верств населення пізньосередньовічного німецького міста.

Список використаних джерел

1. 'Augsburz'kyj reglament pro zhebrakiv (1491 p.)', 2005, *Istoriya zahidnoevropejs'kogo sredn'ovich'ja. Hrestomatija*, Rud' M. O. (Uporjadn.), Київ, с.558–559.
2. 'Братство подмастерьев–скоряков в Страсбурге. 1404 г.', 1936, *Немецкий город XIV–XV вв.*, Стоклицкая–Терешкович В. В. (Сост.), Москва, с.59.
3. Дживелегов, А.К. 1902. 'Средневековые города в Западной Европе', Санкт–Петербург, 252 с.
4. 'Договор между городом Страсбургом и страсбургским епископом, 1368 г.', 1936, *Немецкий город XIV–XV вв.*, Стоклицкая–Терешкович В. В. (Сост.), Москва, с.169.

5. Дятлов, В. 1997. '«В ім'я Бога і загального добра» Нижчі верстви населення німецького міста і Реформація', Чернігів, 351 с.
6. Никулина, Т.С., 1999. 'Купец–патриций XIV в. и корпоративный строй ганзейского Любека', *Город в средневековой цивилизации Западной Европы*, Сванидзе А. А. (Ред.), Москва, Т.2, с.95–101.
7. 'Нюрнбергский устав о нищих. 1478 г.', 1936, *Немецкий город XIV–XV вв.*, Стоклицкая–Терешкович В. В. (Сост.), Москва, с.163.
8. Подальск, Н.Г., 1998. 'Ганза: мир торговли и политики в XIII–XVII ст.', Киев, 202 с.
9. Подальск, Н.Г., 2000. 'Ганза', *Город в средневековой цивилизации Западной Европы*, Сванидзе А. А. (Ред.), Москва, Т.4, с.125–150.
10. Подальск, Н.Г., 2009. 'Могутня Ганза. Комерційний простір, міське життя і дипломатія XII – XVIII століть', Київ, 360 с.
11. Полянский, Ф.Я., 1952. 'Очерки социально–экономической политики цехов в городах Западной Европы в XIII–XV вв.', Москва, 275 с.
12. Стоклицкая–Терешкович, В.В., 1933. 'Немецкий подмастерье XIV–XV веков', Москва, 56 с.
13. Стоклицкая–Терешкович, В.В., 1960. 'Основные проблемы истории средневекового города', Москва, 350 с.
14. 'Устав содружества подмастерьев–портных, работавших в–Франкфурте (середина XV в.)', 1936, *Немецкий город XIV–XV вв.*, Стоклицкая–Терешкович В. В. (Сост.), Москва, с.61.
15. Фортинский, Ф.Я., 1881. 'Положение городских ремесленников в Германии в средние века', Киев, 20 с.
16. Эпштейн, А.Д., 1957. 'Из экономической и социальной истории Аугсбурга в XV и начале XVI в.', *Средние века*, Вып.10, с.134–165.
17. Ястребицкая, А.И., 1993. 'Европейский город: Средние века – раннее новое время. Введение в современную урбанистику', Москва, 413 с.
18. Ennen, E., 1987. 'Die europäische Stadt des Mittelalters', Göttingen, 4–te Auflage, 350 s.
19. Ennen, E., 1999. 'Frauen im Mittelalter', München, s.320.
20. Hegel, K., 1891. 'Städte und Gilden der germanischen Völker im Mittelalter', Leipzig, 1020 s.
21. Isenmann, E., 2014. 'Die deutsche Stadt im Mittelalter 1150–1550: Stadtgestalt, Recht, Verfassung, Stadtregiment, Kirche, Gesellschaft, Wirtschaft', 2te Auflage, Köln, 1130 s.
22. Nübling, E., 1900. 'Ulm's Handel im Mittelalter: ein Beitrag zur deutschen Städte– und Wirtschaftsgeschichte', Ulm, 691 s.
23. Pounds, N., 2005. 'The Medieval city', Westport, 235 p.

References

1. 'Augsburz'kyj reglament pro zhebrakiv (1491 r.) (Augsburg Rules on the Poor's)', 2005, *Istoriya zahidnoevropejs'kogo sredn'ovich'ja. Hrestomatija*, Rud' M. O. (Uporjadn.), Kyi'v, s.558–559.
2. 'Bratstvo podmaster'ev–skornjakov v Strasburge. 1404 g. (The brotherhood of the furry apprentices in Strasbourg. 1404)', 1936, *Немецкий город XIV–XV вв.*, Стоклицкая–Терешкович В. В. (Сост.), Москва, с.59.
3. Dzhivelegov, A.K., 1902. 'Srednevekoveye goroda v Zapadnoj Evrope (Medieval Cities in Western Europe)', Санкт–Петербург, 252 s.
4. 'Dogovor mezhdou gorodom Strasburgom i strasburgskim episkopom, 1368 g. (Agreement between the city of Strasbourg and the Bishop of Strasbourg, 1368 y.)', 1936, *Немецкий город XIV–XV вв.*, Стоклицкая–Терешкович В. В. (Сост.), Москва, с.169.
5. Dyatlov, V., 1997. '«V im'ja Boga i zagal'nogo dobra» Nyzhchi verstvy naseleennja nimec'kogo mista i Reformacija («In the name of God and the common good». Lower sections of the population of the German city and the Reformation)', Chernigiv, 351 s.
6. Nikulina, T.S., 1999. 'Kupec–patricij XIV v. i korporativnyj stroj ganzejskogo Ljubeka (Merchant patrician of XIV century and the corporate structure of the Hanseatic Lübeck)', *Город в средневековой цивилизации Западной Европы*, Сванидзе А. А. (Ред.), Москва, Т.2, с.95–101.
7. 'Njurnbergs'kij ustav o nishih. 1478 g. (Nuremberg Charter of the beggars. 1478)', 1936, *Немецкий город XIV–XV вв.*, Стоклицкая–Терешкович В. В. (Сост.), Москва, с.163.
8. Podaljak, N.G., 1998. 'Ganza: mir trgovli i politiki v XIII–XVII st. (Hansa: the world of commerce and politics in the XIII–XVII centuries)', Kiev, 202 s.

9. Podaljak, NG, 2000. 'Ganza (Hansa)', *Gorod v srednevekovoj civilizacii Zapadnoj Evropy*, Svanidze A. A. (Red.), Moskva, T.4, s.125–150.
10. Podaljak, NG, 2009, 'Mogutnja Ganza. Komeracijnyj prostor, mis'ke zhyttja i dyplomacija XII – XVIII stolit' (The mighty Hanza. Commercial space, city life and diplomacy of XII – XVIII centuries)', Kyi'v, 360 s.
11. Poljanskij, FJa, 1952. 'Očerki social'no-jekonomicheskoy politiki cehov v gorodah Zapadnoj Evropy v XIII–XV vv. (Essays on the socio-economic policy of workshops in the cities of Western Europe in the XIII–XV centuries)', Moskva, 275 s.
12. Stoklickaja–Tereshkovich, VV, 1933. 'Nemeckij podmaster'e XIV–XV vekov (The main problems of the history of the medieval city)', Moskva, 56 s.
13. Stoklickaja–Tereshkovich, VV, 1960. 'Osnovnye problemy istorii srednevekovogo goroda (German apprentice during the XIV–XV centuries)', Moskva, 350 s.
14. 'Ustav sodruzhestva podmaster'ev–portnyh, rabotavshih v–Frankfurte (seredina XV v.) (Charter of the Commonwealth of Apprentices–Tailors, who worked in Frankfurt (middle of XV century))', 1936, *Nemeckij gorod XIV–XV vv.*, Stoklickaja–Tereshkovich V. V. (Sost.), Moskva, s.61.
15. Fortinskij, FJa, 1881. 'Polozhenie gorodskih remeslennikov v Germanii v srednie veka (The position of urban artisans in Germany in the Middle Ages)', Kiev, 20 s.
16. Jepshtejn, AD, 1957. 'Iz jekonomicheskoy i social'noj istorii Augsburga v XV i nachale XVI v. (From the economic and social history of Augsburg in the XV and the beginning of the XVI century)', *Srednie veka*, Vyp.10, s.134–165.
17. Jastrebeckaja, AL, 1993. 'Evropejskij gorod: Srednie veka – rannee novoe vremja. Vvedenie v sovremennuju urbanistiku (European city: Middle Ages – early new time. Introduction to Modern Urbanistic)', Moskva, 413 s.
18. Ennen, E, 1987. 'Die europäische Stadt des Mittelalters', Göttingen, 4–te Auflage, 350 s.
19. Ennen, E, 1999. 'Frauen im Mittelalter', München, s.320.
20. Hegel, K, 1891. 'Städte und Gilden der germanischen Völker im Mittelalter', Leipzig, 1020 s.
21. Isenmann, E, 2014. 'Die deutsche Stadt im Mittelalter 1150–1550: Stadtgestalt, Recht, Verfassung, Stadtrecht, Kirche, Gesellschaft, Wirtschaft', 2te Auflage, Köln, 1130 s.
22. Nübling, E, 1900. 'Ulm's Handel im Mittelalter: ein Beitrag zur deutschen Städte– und Wirtschaftsgeschichte', Ulm, 691 s.
23. Pounds, N, 2005. 'The Medieval city', Westport, 235 p.

* * *